

ANKICA ČILAŠ ŠIMPRAGA

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
acilas@ihj.hr

FONOLOŠKI OPIS GOVORA BELOGA

U članku se na temelju građe iz upitnika *Hrvatskoga jezičnoga atlasa* donosi fonološki opis govora Beloga.

0. Uvod

Upitnik Hrvatskoga jezičnoga atlasa na terenu je ispunila Snježana Hozjan potkraj 90-ih godina 20. stoljeća.

U istraživanju je sudjelovalo sedmero ispitanika, pripadnika najstarijega naraštaja: Marija Bon rođ. 19**, Dinka Sarkoč rođ. 1907., Marija Mikičić rođ. 1923., Vinko Mikičić rođ. 1921., Rozarija Bortulin rođ. 1922., Ruža Bon rođ. 1921., Anton Bon rođ. 1920.

Naselje Beli razvilo se na sjeveroistočnome dijelu kvarnerskoga otoka Cresu. Administrativno pripada Gradu Cresu i Primorsko-goranskoj županiji. Naselje se smjestilo na brežuljku nedaleko od mora. Prema popisu stanovništva RH iz 2011. godine u Belome je živjelo 45 stanovnika. Velikim je dijelom riječ o umirovljenicima. Uz poljoprivredu, ovčarstvo i ribarstvo Beljani su se u prošlosti bavili i šumarstvom te pomorstvom.

1. Vokali

1.1. Inventar

Vokalski sustav ima pet vokala u dugim i kratkim slogovima:

<i>ī</i>				<i>ū</i>
	<i>ē</i>		<i>ō</i>	
		<i>ā</i>		

<i>i</i>				<i>u</i>
	<i>e</i>		<i>o</i>	
		<i>a</i>		

1.1.1. Dugi vokali mogu biti samo naglašeni, a kratki mogu biti naglašeni i nenaglašeni.

1.2. Realizacija

1.2.1. Dugi se vokali $\bar{a}$, $\bar{e}$ i $\bar{o}$ mogu ostvariti otvorenije, [$\bar{a}$] i [$\bar{e}$] rjeđe, a [$\bar{o}$] češće: [otâj] ‘taj’, [bârzo], [marênda], [brêja] ‘bređa, steona’, [želêžo] ‘željezo’; [ôko], [kôža] ‘koža’, [ôn], [gôšt].

1.2.2. Dugi vokal $\bar{e}$ može se ostvariti u diftonškoj varijanti – [tiêlo] (uz têlo), [liêbra] (uz lêbra), [pliêta] (uz plêta), [šedîel] (uz šedêl) pridj. rad. m. jd.

1.2.3. Za kratki naglašeni vokal *i* u dvama primjerima u građi zapisano je da se u nekih govornika ostvaruje kao [y] – [kobyła], [žyto] (uz žito) ‘žito’, ali treba pretpostaviti da se svaki može fakultativno tako ostvariti.

1.2.4. Kratko nenaglašeno *a* može se ispred sonanata ostvariti zatvoreno – [čgrvî] G mn., [dgržê] 3. mn. prez., [šedqan], [ošqan], [ošqvnqjst].

1.3. Distribucija

1.3.1. Dugi vokali ne dolaze u nenaglašenim slogovima.

1.3.2. Zijev ponekad ostaje neuklonjen – pàuk.

1.3.3. Ispali su vokali:

- *o* inicijalno: vûda ‘ovuda’, vakvî (uz ovakvî)
- *o* inicijalno i finalno: vq̄n (uz ovq̄n) ‘ovamo’, nq̄n (uz onq̄n) ‘onamo’
- *a* inicijalno (rjeđe): Mêrika ‘Amerika’, kq̄cija ‘akacija, bagrem’
- refleks *və* inicijalno u žêt ‘uzeti’.

1.3.4. Finalno *-i* ne dolazi u infinitivu (oštq̄ret ‘ostarjeti’, molit, vît ‘vidjeti’ itd.).

1.3.5. Prefiks *iz* kontaminacijom s prefiksom *s* (< sə) fonemski se neutralizira, a ovisno o fonemskom zvučnom ili bezvučnom okruženju koje mu slijedi, ima lik *s-* ili *ž-*: žut ‘izuti’ inf., špecê ‘ispeče’ 3. jd. prez., štucena ‘istučena’ pridj. trp. ž. jd., šprêd ‘ispred’, žlêt ‘izleći’ inf., žlōmi 3. jd. prez. Neutralna pozicija ispred sonanata (žlêt ‘izleći’ inf., žlōmi 3. jd. prez.) pokazuje da je vjerojatno polazni ukršteni prefiks *z-*, no tako nije u slijedu prijedlog + zamjenica (I jd. *s* mq̄nu, [s nî̄n]).

1.4. Primjeri

Dugi silabemi (mogu biti samo naglašeni):

<i>ī</i>	<i>cedīlnica</i> ‘cjediljka’, <i>gījīsta</i> ‘glista’, <i>kī</i> ‘koji’, <i>sīr</i>
<i>ē</i>	<i>stēna</i> ‘stijena’, <i>prēko</i> , <i>vešēlje</i> , <i>zlēt</i> ‘izleći’ inf.
<i>ā</i>	<i>pāmet</i> , <i>lāstovica</i> ‘lastavica’, <i>plāta</i> , <i>gošpā</i>
<i>ō</i>	<i>dōbar</i> , <i>višōko</i> , <i>ghōj</i> , <i>nōš</i>
<i>ū</i>	<i>ūxo</i> , <i>ūšta</i> , <i>jūdi</i> ‘ljudi’, <i>žūb</i>

Kratki silabemi (naglašeni i nenaglašeni):

<i>i</i>	<i>ri<i>bar</i></i> , <i>zajik</i> ‘jezik’, <i>miš</i> , <i>pāprika</i>
<i>e</i>	<i>nēdra</i> , <i>mlekō</i> ‘mlijeko’, <i>nēzlō</i> ‘gnijezdo’
<i>a</i>	<i>glavā</i> , <i>sālza</i> , <i>sān</i> , <i>mōzak</i>
<i>o</i>	<i>kōra</i> , <i>celō</i> , <i>lōvac</i> , <i>tlō</i> , <i>kokūmer</i> ‘krastavac’, <i>žorā</i>
<i>u</i>	<i>agūšt</i> ‘kolovoz’, <i>jūtro</i> , <i>pūno</i> , <i>rukā</i>

15. Podrijetlo

Vokali *ī i e a o ū u* potječu od odgovarajućih vokala ishodišnog sustava. Kratki su vokali nastali i kraćenjem dugih. Govor je ekavski.

Posebnosti:

<i>ī</i>	<	kontrakcijom u <i>kī</i> ‘koji’
<i>i</i>	<	<i>ī</i> u nenaglašenom položaju – <i>bāši</i> N jd. odr. m. ‘nizak’, <i>širōki</i> , <i>lūpi</i> 3. jd. prez., <i>brōjimo</i> 1. mn. prez.
	<	<i>ě</i> u <i>viverica</i> ‘vjeverica’, <i>divōjka</i>
	<	<i>e</i> u prednaglasnom položaju u <i>limēs</i> ‘lemeš’, <i>vicēra</i> ‘večera’
<i>ē</i>	<	<i>ē</i> – <i>vešēlje</i> , <i>želēne</i>
	<	<i>ē</i> – <i>pētsto</i> , <i>žēt</i> ‘uzeti’
	<	<i>ě</i> – <i>srēda</i> , <i>stēna</i> , <i>pomlēšt</i> ‘pomusti’
	<	<i>ě</i> – duženjem u nezadnjemu otvorenom slogu – <i>mēsto</i> , <i>mēsec</i> , <i>vēruju</i> 3. mn. prez., <i>belēja</i> komp. ž. jd.
	<	u <i>trējšet</i> ‘trideset’, <i>crēkva</i>
<i>e</i>	<	<i>ē</i> < <i>ē</i> u nenaglašenom položaju – <i>kjecitē</i> ‘klečite’ 2. mn. prez., <i>pāmet</i> , <i>petkā</i> G jd.

	<	<i>ę</i> – <i>mèxki</i> ‘mek’, <i>predè</i> 3. jd. prez.
	<	<i>ě</i> – <i>gřexõta</i> , <i>švedoci</i> N mn., <i>urèx</i> ‘orah’, <i>štarèji</i> komp. m. jd.
	<	<i>ě</i> u nenaglašenom položaju – <i>mlekò</i> , <i>nézłò</i> ‘gnijezdo’
	<	<i>i</i> u <i>lešica</i> ‘lisica’
	<	<i>ə</i> u <i>cé što</i> , <i>kedé</i> ‘gdje’
	<	u prefiksu <i>pre-</i> – <i>prèvnuk</i> , <i>prènono</i> ‘pradjed’
<i>ā</i>	<	<i>ā</i> – <i>glāvu</i> A jd., <i>žnāmo</i> l. jd. prez.
	<	<i>ā</i> – <i>dān</i> , <i>lās</i> ‘laž’
	<	<i>ē</i> iza palatala u <i>žāj</i> ‘žeđ’
	<	duženjem <i>a</i> < <i>ę</i> iza <i>j-</i> u <i>jāšmik</i> ‘ječam’
	<	<i>a</i> duženjem u nezadnjem slogu, rjeđe – <i>nāše</i> ‘naše’, <i>nāzad</i>
	<	<i>ə</i> duženjem u nezadnjem slogu, rjeđe – <i>mālin</i> ‘mlin’, <i>vāvek</i> ‘uvijek’
	<	u <i>ār</i> < <i>ř</i> – <i>bārzo</i> , <i>cārno</i>
	<	u <i>āl</i> < <i>ļ</i> u <i>pālž</i> ‘puž’ (ali <i>sūnce</i> , <i>vūk</i> , <i>žūt</i>)
	<	kontrakcijom u <i>gošpā</i> , [<i>kā</i>] ‘koja’
<i>a</i>	<	<i>ā</i> u nenaglašenom položaju – [<i>čitamo</i>] l. mn. prez., <i>glavā</i>
	<	<i>ə</i> primarnog i sekundarnog – <i>mòzak</i> , <i>pàsif</i> , <i>maglà</i>
	<	<i>o</i> u <i>matika</i> ‘motika’
	<	u <i>šabòta</i> ‘subota’
	<	<i>ę</i> iza <i>j-</i> u <i>žajik</i> (+ metateza)
	<	u <i>ar</i> < <i>ř</i> – <i>vārt</i> , <i>tarbūx</i> , <i>xarbāt</i>
	<	u <i>al</i> < <i>ļ</i> – <i>malcāt</i> ‘mučati, šutjeti’, <i>sālza</i> ‘suza’, <i>balxā</i> , <i>pomālžena</i> pridj. trp. ž. jd. ‘pomuzena’ (ali <i>pūni</i>)
<i>ō</i>	<	<i>ō</i> – <i>mōre</i> , <i>nōf</i> , <i>škōla</i>
	<	<i>o</i> duženjem u nezadnjemu otvorenom slogu – <i>dōbar</i> , <i>gōlup</i> , <i>pōje</i> ‘polje’, <i>škōrup</i> , <i>visōko</i>
	<	kontrakcijom u [<i>kō</i>] ‘koje’

<i>o</i>	<	<i>ō</i> u nenaglašenom položaju, npr. u nastavcima pridjevsko-zamjениčke sklonidbe, npr. D jd. ž. <i>dōbroj</i> , D jd. m. <i>dōbromu</i> , zatim u rednim brojevima izvedenim od 'sto', npr. <i>dvēštoti</i> , <i>šēštoti</i> te rjeđe u prednaglasnom položaju, npr. <i>gošpā</i>
	<	<i>a</i> u <i>krodjivac</i> 'kradljivac'
	<	<i>ø</i> u <i>otāj</i> 'taj'
<i>ū</i>	<	<i>ī</i> – <i>šūnce</i> , <i>vūk</i> , <i>zūt</i> (ali <i>pālz</i> 'puž')
	<	<i>q̄</i> – <i>mūs</i> , <i>pūt</i> , <i>zūb</i>
	<	duženjem <i>q</i> u nezadnjemu otvorenom slogu – <i>būde</i> 3. jd. prez.
	<	duženjem <i>l</i> u nezadnjemu otvorenom slogu – <i>dūga</i> neodr. pridj. ž. jd.
<i>u</i>	<	<i>ū</i> < <i>q̄</i> u nenaglašenom položaju – <i>pāuk</i> , <i>rukā</i>
	<	<i>q</i> – <i>želūdac</i> , u sufiksu <i>-nu</i> u glagola II. vrste – <i>dignut</i> inf.
	<	<i>və-</i> – <i>udovác</i>
	<	<i>o</i> u <i>urèx</i> 'orah'
	<	<i>l</i> u <i>pūni</i>

2. Nevokali

2.1. Inventar

Sonanti			
<i>v</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>			<i>ń</i>

Šumnici			
<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>ś</i>	<i>ž</i>
<i>ť</i>	(<i>d'</i>)		
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>	

2.1.1. Fonem *d'* u građi je potvrđen samo u etniku *Mádar*.

2.1.2. Fonem *v* dijelom se vlada i kao šumnik (v. 2.3.3.)

2.2. Realizacija

2.2.1. Fonemi *š*, *ž* izgovaraju se vrlo blizu [s], [z], a *c* kao [c] ili [č].

2.2.2. Iza šumnika, a ispred vokala, sonant *v* može se ostvariti kao poluvokal [y] – [krúšua] ‘kruška’, [prāškua], [smòkua].

2.2.3. Velar *g* može se izgovarati i kao [ɣ], češće u završnoj poziciji u jednosložnim riječima, rjeđe u početnoj poziciji višesložnih riječi (za središnju poziciju nema potvrda): [snêɣ], [práɣ], [nôɣ] G mn., [lúɣ], [yusénica] ‘gusjenica’, [yusénac] ‘osa’.

2.3. Distribucija

2.3.1. Pojedinačni se nevakali mogu nalaziti u početnom, središnjem i dočetnom položaju.

2.3.2. Prema potvrdama zamjena zvučnih nevakala bezvučnima u završnom položaju nije dosljedna ili dolazi do restitucije zvučnih: uz *obrâž* ‘lice’, *žûb*, *glâd*, *jêž*, [nâžad] potvrđeno je *lâš*, *mûš*, *gròp*, *gòlup*, *lupêš*, *gròšt*, *jâstrop* ‘jastreb’. U građi je samo jedna potvrda za zamjenu zvučnoga velarnog spiranta [ɣ] bezvučnim *x*: [vrâx] (uz [vrâɣ]).

2.3.3. Fonem *v* dijelom se vlada kao šumnik, koji je na kraju riječi i ispred bezvučnih nevakala nedosljedno zamijenjen bezvučnim frikativom *f* – *kròf*, *cârf* ‘crv’, *nîxof*, *ofcâ* (ali *šâv*).

2.3.4. Dočetno *-m* zamijenjeno je s *-n* u gramatičkim morfemima (*žûbon* I jd., *pâmetin* I. jd. prez.), u leksičkim morfemima nepromjenjivih riječi (*ôšan* ‘osam’), u imenici *Vazâñ* ‘Uskrs’ te u priložima *vâñ* (uz *ovâñ*) ‘ovamo’, *nâñ* (uz *onâñ*) ‘onamo’ nakon otpadanja završnog vokala.

2.3.5. Dočetno *-l* čuva se u imenica (*orâl*), pridjeva (*kisel*, *debêl*, *vêsel*) i pridj. rad. m. jd. (*xítal*, *klâl*, *stâvil*, [žmočíl]).

2.3.6. Nije jasno je li *jâ-* > *ji-* ili je *j-* u *jigrat* ‘igrati se’, *jîškra*, *jîme* i *jîglu* I jd. sekundarna proteza.

2.3.7. Novo protetsko *j-* dolazi u akuzativu nenaglašenog oblika zamjenice ‘one’ *jix*.

2.3.8. Sonant *l* zamijenjen je s *j* (*žegûja* ‘kopriva’, *pjûva* 3. jd. prez., *dajîna*), a u riječi *prijatelj* sa *l*.

2.3.9. Rotacizam se javlja u prezentskim oblicima glagola ‘moći’ – *mòren* I. jd., *mòre* 3. jd., *mòreju* 3. mn.

2.3.10. Metateza je provedena u *žajik* ‘jezik’, *žikva* ‘zipka’, *šamâñ* ‘sajam’ i *švenâc* ‘ušenac, uš’.

2.3.11. Rezultati sibilizacije djelomično izostaju u imenica, npr. N mn.

mēxi, siromāxi (uz *siromāsi*), *urēxi, vūki*, no također su potvrđeni (N mn. *vnūci, siromāsi*, uz *siromāxi*, G mn. *vrāzi*).

2.3.12. U skup *žr* nije umetnuto *d* – *žerāt* ‘žderati’, *žrebāc* ‘ždrijebac’.

2.3.13. Namjesto slijeda *lj* dolazi *lj* u *vešēlje*.

2.3.14.1. Zamjenjivanje nevokala u skupovima:

<i>čk</i> > <i>šk</i>	<i>māška, kōška, kāska</i> ‘zmija’
<i>čm</i> > <i>šm</i>	<i>jāšmik</i> ‘ječam’
<i>čn</i> > <i>šn</i>	<i>pōsnemo</i> 1. mn. prez.
<i>gl-</i> > (<i>gl-</i>) > <i>gj-</i>	<i>gjišta, gjedamo</i> 1. mn. prez.
<i>gn-</i> > <i>gñ-</i>	<i>gñōj</i>
<i>kl-</i> > (<i>kl-</i>) > <i>kj-</i>	u <i>kjecitē</i> 2. mn. prez., <i>kjēli</i> pridj. rad. m. mn.
<i>kt</i> > <i>xt</i>	u <i>lāxtu</i> L jd., <i>nōxti</i> N mn., <i>nōxat</i> (analogijom prema kosim padežima)
<i>mn</i> > <i>vn</i>	u <i>ošavnājšt, guvnò</i>
<i>mñ</i> > (<i>mñ</i>) > <i>mj</i>	u <i>sūmjamo</i> 1. mn. prez.
<i>ñk</i> > <i>nk</i>	u <i>šñke</i> ‘sanjke, saonice’
<i>pš</i> > <i>pc</i>	u <i>lēpca</i> N jd. komp. ž. ‘ljepša’
<i>tk-</i> > <i>fk-</i>	u <i>fkāt</i> ‘tkati’

2.3.14.2. Ispadanje nevokala:

<i>gñ-</i> > <i>ñ-</i>	u <i>ñezlò</i> ‘gnijezdo’
<i>xt-</i> > <i>t-</i>	<i>tēl</i> pridj. rad. m. jd. ‘htio’
<i>kv-</i> > <i>k-</i>	u <i>kōška</i> ‘kvočka’
<i>pč-</i> > <i>c-</i>	<i>cēla</i>
<i>pt-</i> > <i>t-</i>	<i>tif</i> ‘ptica’
<i>sv-</i> > <i>š-</i>	u <i>šekārva</i> ‘svekrva’, <i>šarbī</i> 3. jd. prez. ‘svrbi’
<i>tsk</i> > <i>šk</i>	<i>Xarvāška, xarvāški</i>
<i>tst</i> > <i>št</i>	<i>bogāštvo</i>
<i>zdj</i> > <i>zj</i>	<i>grōzje</i> ‘grožđe’

2.4. Podrijetlo

Nevekali *v j l r m n n̄ p b f t d c t̄ k g x* potječu od odgovarajućih nevekala u ishodišnom sustavu.

Posebnosti:

<i>v</i>	<	<i>və</i> – <i>vn̄ici</i> , <i>pr̄evnuk</i> , <i>šven̄ac</i> ‘ušenac, uš’ (+ metateza < <i>všen̄ac</i>) (o razvoju <i>və</i> v. i 1.3.3. te 1.4. za podrijetlo vokala <i>u</i> i podrijetlo nevekala <i>f</i> u ovom poglavlju)
	<	u <i>vaz-</i> < <i>vəz</i> u <i>Vazq̄n</i> N jd.
<i>j</i>	<	<i>ĭ</i> – <i>daj̄ina</i> , <i>j̄udi</i> , <i>pj̄uva</i> 3. jd. prez.
	<	<i>d̄</i> – <i>ž̄aj</i> ‘žeđ’, <i>t̄uje</i> i u skupu <i>ž̄d</i> – <i>daž̄à</i> G jd.
	<	<i>l</i> preko stupnja <i>ĭ</i> , iza <i>k</i> , <i>g</i> , a ispred <i>e</i> , <i>i</i> – <i>kj̄ěšta</i> , <i>kjecit̄è</i> 2. mn. prez., <i>gj̄išta</i>
	<	u <i>žj</i> < <i>zdj</i> < <i>zdaj</i> u <i>gr̄ōžje</i> ‘grožđe’
	<	u <i>tj</i> < <i>taj</i> u [<i>netj̄ak</i>]
	<	∅ protetsko u <i>jix</i> A enkl. zamj. ‘one’
	<	u <i>aj</i> < <i>ae</i> u brojevima 11 – 19 – <i>jedan̄jšt</i> , <i>šešn̄jšt</i>
	<	u posuđenicama – <i>fam̄eja</i> ‘obitelj’
<i>l</i>	<	<i>r</i> u <i>lebr̄ò</i> (disimilacijom na daljinu)
	<	<i>ĭ</i> u <i>prijatel</i>
	<	u <i>q̄l</i> < <i>ĭ̄</i> – <i>p̄q̄lž</i> ‘puž’ (ali je potvrđeno i <i>ū</i> < <i>ĭ̄</i> u <i>s̄unce</i> , <i>v̄uk</i> , <i>ž̄ut</i>)
	<	u <i>al</i> < <i>ĭ̄</i> – <i>malc̄at</i> ‘mučati, šutjeti’, <i>s̄alza</i> ‘suza’, <i>balx̄à</i> (ali je potvrđeno i <i>u</i> < <i>ĭ̄</i> u <i>p̄uni</i>)
	<	u <i>nežl̄ò</i> ‘gnijezdo’
	<	u <i>sl̄iva</i>
	<	u <i>ule</i>
<i>r</i>	<	u <i>q̄r</i> < <i>ĭ̄</i> – <i>c̄q̄rf</i> ‘crv’, <i>c̄q̄rni</i> , <i>b̄q̄rzo</i>
	<	u <i>ar</i> < <i>r̄</i> – <i>v̄art</i> , <i>tarb̄ux</i> , <i>xarb̄at</i> , <i>b̄ardo</i>
	<	<i>ž̄</i> u prezentskim oblicima glagola ‘moći’: <i>m̄oren</i> 1. jd., <i>m̄ore</i> 3. jd., <i>m̄oreju</i> 3. mn.

	<	<i>ř – mōre, ribari, [vičera], žorá</i>
<i>n</i>	<	<i>m – žûbon I jd., p̄m̄etin I. jd. prez.; Vaz̄gn ‘Uskrs’, õsan ‘osam’, v̄gn (uz ov̄gn) ‘ovamo’, n̄gn (uz on̄gn) ‘onamo’ (v. 2.3.4.)</i>
<i>ñ</i>	<	<i>n u n̄edra, n̄ezlò ‘gnijezdo’, gn̄õj</i>
<i>f</i>	<	<i>p̄v u ùfat se</i>
	<	<i>u posuđenicama – fam̄eja, šufit ‘tavan’</i>
	<	<i>v u finalnom položaju i ispred bezvučnih nevakala – kròf, c̄gr̄f ‘crv’, ñlxof, ofcá (ali sáv)</i>
	<	<i>v (< v̄) u fiaknùt ‘utaknuti, udjenuti’, fiice ‘utiče’ 3. jd. prez.</i>
	<	<i>u skupu fk < tk u fkàt ‘tkati’, fkè 3. jd. prez.</i>
<i>c</i>	<	<i>č – žùc ‘žuč’, kicma</i>
<i>đ</i>	<	<i>u Mádár</i>
<i>k</i>	<	<i>g u kùšterica ‘gušterica’, k̄vran ‘gavran’</i>
	<	<i>x u [pot p̄zoka] ‘pazuho’</i>
<i>x</i>	<	<i>k u xt < kt u laxtu L. jd.</i>
	<	<i>g u nõxat (vjerojatno analogijom prema kosim padežima) i laxka</i>
	<	<i>k u xk (< kk) u m̄exka</i>
<i>š</i>	<	<i>ž (< žj < žđ) u završnom položaju u dás ‘kiša’</i>
	<	<i>c (< ċ) u suglasničkim skupovima – j̄šmik ‘ječam’, m̄aska, p̄šnemo ‘počnemo’</i>
	<	<i>š – škõj ‘otok’, šit ‘šiti’</i>
	<	<i>s – višõko, nõš</i>
<i>ž</i>	<	<i>ž – žlica, žená</i>
	<	<i>z – mòzak, obráz</i>

3. Prozodija

3.1. Inventar

3.1.1. Prozodijski sustav čine tri naglasaka: $^{\prime}$ $\hat{\sim}$, te nenaglašena kračina.

3.1.2. Dugi silabemi mogu biti samo naglašeni te mogu imati silazni i uzlazni ton.

3.1.3. Kratki silabemi mogu biti naglašeni i nenaglašeni.

3.1.4. Nenaglašene su dužine pokraćene.

3.2. Realizacija

3.2.1. Akut se ostvaruje više ravno nego uzlazno.

3.3. Distribucija

3.3.1. Opreka po kvantiteti postoji samo u naglašenom slogu (*mòžak*, *mòžjena* ‘moždina’, *žrebác* ‘ždrijebac’, *toṽār*, *pomedôr* ‘rajčica’); izvan naglašenog sloga ne pojavljuju se dugi silabemi.

3.3.2. U zadnjem/jedinom slogu, otvorenome i zatvorenom, mogu doći svi naglasci – *sàn*, *žúb*, *dě̀l*, *potòk*, *íakulôn* ‘pričalica’, *utopíl* pridj. rad. m. jd.; *dnò*, *dvâ*, *maglá*, *gospâ*, *letě* 3. mn. prez. U građi izostaje potvrda za akut u otvorenom jedinom slogu. U nezadnjim slogovima također dolaze svi naglasci – *còban*, [*mòžjena*], *krějut* ‘krilo’, *prašica*, *divôjka*, *razuměmo* l. mn. prez.

3.3.3. U zatvorenom zadnjem/jedinom slogu došlo je do duženja pred sonantom – *šír*, *dĩm*, *dlān*, *prignũl* pridj. rad. m. jd.

3.4. Podrijetlo naglasaka

Prozodijske se osobine izvode iz starohrvatskoga tronaglasnog sustava.

$\hat{\sim}$	<	duženjem kratko naglašenoga otvorenog nezadnjeg sloga – <i>òko</i> , <i>gòlup</i> , <i>lòkva</i> , <i>kâpat</i> inf., <i>měsec</i> , <i>věcer</i> , <i>pòje</i>
	<	duženjem u jedinom ili zadnjem slogu zatvorenom sonantom, npr. u imenica – <i>šír</i> , te u pridj. rad. m. jd. – <i>klâl</i> ‘stavio’
	<	pri prenošenju naglasaka na proklitiku – <i>nâ me</i> , <i>žâ nega</i>
	<	u <i>dajĩna</i>
$^{\prime}$	<	“ – <i>žajik</i> , <i>celò</i> , <i>glavà</i>
	<	pri sporadičnom pomicanju kratkoga naglasaka na prethodni kratki slog – <i>còban</i> , <i>širota</i>

~	<	duženjem kratko naglašenoga otvorenog nezadnjeg sloga – <i>lěto</i> , <i>plāca</i> ‘trg’, <i>rālo</i>
	<	duženjem u jedinom ili zadnjem slogu zatvorenom sonantom, npr. u imenica – <i>dīm</i> , <i>škōj</i> ‘otok’, <i>toṽar</i> , te u pridj. rad. m. jd. – <i>īapāil</i> , <i>ulovīl</i> , <i>žmočīl</i>
	<	pri sporadičnom pomicanju s otvorene ultime na dugu penultimu – <i>plāta</i> , <i>jāja</i> N mn.
	<	pri sporadičnom pomicanju s otvorene ultime na kratku penultimu – <i>plēla</i> pridj. rad. ž. jd.
˘	<	˘ u prednaglasnom položaju – <i>glavà</i> , <i>néžlò</i> ‘gnijezdo’, <i>rukà</i> , pridj. rad. ž. jd. <i>promenīla</i>
	<	˘ u zanaglasnom položaju – <i>bāsi</i> ‘nizak’, <i>ribar</i> , 3. jd. prez. – <i>xita</i> , [<i>vōži</i>], [<i>sisa</i>]

Zaključak

Govor Beloga pripada sjevernočakavskomu dijalektu. Vokalski sustav ima pet vokala u dugim i pet u kratkim slogovima. Premda su najčešće zatvoreni, dugi se vokali *ā*, *ē* i *ō* mogu ostvariti otvorenije.

Dugi vokali mogu biti samo naglašeni, a kratki mogu biti naglašeni i nenaglašeni. Govor je ekavski, uz poneki ikavizam. Namjesto *a* u kratkom slogu dolazi *a* (npr. *pāsiī*, *maglā*), rjeđe *e* (u *cé* ‘što’, *kedé* ‘gdje’), dok u dugom slogu namjesto *ā* dolazi *ā* (*dān*, *lās* ‘laž’). Prednji se nazal u dugom slogu iza palatala reflektirao kao *ā* u *žāj* ‘žeđ’, a u kratkom slogu iza *j* kao *a* u *žajik*. Stražnji se nazal reflektirao kao *u* i u glagola II. vrste (npr. *dignut* inf.). Slogotvorni *ī* i *r* reflektirali su se kao *ār* i *ar* (*bārzo*, *cārno*; *vārt*, *tarbūx*), dok je refleks slogotvornih *ī* i *l* dvojak. U kratkim slogovima u načelu je *l* > *al* (*šālza* ‘suza’, *balxà*), a rjeđe *l* > *u* (*pūni*). U dugim slogovima *ī* > *ū* (*sūnce*, *vūk*, *žūt*), a rjeđe je *ī* > *āl* (*pālz* ‘puž’).

Sustav nevokala ima 7 sonanata i 12 šumnika te se pojavljuje *d* kao rubni fonem, koji je u građi potvrđen samo u jednome primjeru (*Madar*). Govor je čakavski. Polazno je *ī* ostalo nepromijenjeno (*nōī*), a *d* je dalo *j* (*žāj* ‘žeđ’). Zamjena zvučnih šumnika bezvučnima na kraju riječi nije dosljedna pa je uz primjere poput *lās*, *mūs*, *grōp* potvrđeno i *žūb*, *glād*, *jēž*. Rezultati sibilizacije u imenica djelomično izostaju (*urēxi*, *vūki*), no također su i potvrđeni (*vnūci*). Nastavačno *-m* te *-m* u nepromjenjivim riječima dalo je *-n* (*ōsan* ‘osam’, *žūbon* I jd.), a dočetno se *-l* čuva (*orāl*, *debēl*, *stāvil* pridj. rad. m. jd.). Polazni sonant *l* najčešće je zamijenjen s *j* (*pjūva* 3. jd. prez., *dajīna*).

Govor je Beloga tronaglasni (¹ ^ ~), bez nenaglašenih dužina. Naglasci su uglavnom na starome mjestu, uz sporadična pomicanja s otvorene ultime na kratku ili dugu penultimu (*širota, plāta*). Za govor je karakteristično i kraćenje prednaglasnih i zanaglasnih dužina (*glavā; ribar*) te duženje kratko naglašena otvorenoga nezadnjeg sloga (*lĕto, ôko*).

Građa i literatura

MARČEC, SNJEŽANA. Upitnik za HJA – Beli (u rukopisu, bez oznake godine)

***1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja ANU BiH, LV/9. Sarajevo.

The phonological description of the Beli speech

Summary

The article addresses the description of the Beli speech phonemic system, a local speech of the Cres island. Phonemic system was described on the basis of the standardized questionnaire in the *Croatian Linguistic Atlas*. The Beli speech appertains to North-čakavian dialects. The author describes the phonemic inventory, the distribution and origin of units in the vowel, consonant and accentual system. The vowel system is composed of five vowels in long syllables (*ī, ē, q̄, ō, ū*) and five vowels in short syllables (*i, e, a, o, u*). The consonant system has 19 units. Also *ǎ* appears as a marginal phoneme. Long vowels can be accentuated, and short ones can be both accentuated and unaccented. The speech has three accents (¹ ^ ~), without unaccented lengths.

Ključne riječi: fonologija, Beli, Hrvatski jezični atlas, ekavski dijalekt, čakavsko narječje

Key words: phonology, Beli, Croatian Linguistic Atlas, Ekavian dialect, Čakavian dialect group